

УДК 339.5:432:334.72

DOI: 10.30857/2786-5398.2024.4.7

Сергій Б. Турбовець

**Київський національний університет технологій та дизайну, Україна
ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

В статті розглянуто та обґрунтовано поняття інноваційний розвиток аграрних підприємств визначено та доведено, що – це управління процесом розробки (власних), пошуку (існуючих на ринку) і подальшого впровадження аграрних та іншого роду нововведень (інновацій), які стосуються як основних (виробництво продукції), так і додаткових (маркетинг, фінанси, бухгалтерія тощо) бізнес-процесів, з метою сталого якісного підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств та галузі у цілому, підґрунтям якого виступають інтенсивні фактори розвитку та наявний потенціал підприємства. Проаналізовано інституційні основи інноваційного розвитку аграрних підприємств в умовах євроінтеграції. Визначено поняття та види інститутів, розкрито структуру національної інноваційної екосистеми України або НІС як ключового інноваційного інституту розвитку на державному рівні. Обґрунтовано необхідність розбудови та впровадження моделі потрійної спіралі у контексті інституційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств. Досліджено та виокремлено сутність ключових структурних компонент сучасного інституційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств: суб'єктів-інститутів, інституційного механізму та інституційних факторів впливу. Проаналізовано ключові нормативно-правові інституції, які регулюють інноваційний розвиток аграрних підприємств в Україні в умовах євроінтеграції. На основі аналізу інституційного розвитку аграрних підприємств, виділено головні стратегічні задачі щодо вдосконалення інституційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств, серед яких: перетворення рамкової «на папері» структури національної інноваційної системи на реально діючу НІС; удосконалення інноваційного законодавства шляхом його систематизації та прийняття відповідних законодавчих актів; створення відповідних інститутів моніторингу технологічного стану розвитку аграрної галузі, аналізу наукового потенціалу та освоєння інноваційних технологій та наукових розробок, індикаторів для оцінки цього наукового потенціалу; подальший розвиток інноваційної інфраструктури; створення ефективної державної інноваційної політики у галузі сільського господарства; посилення науково-виробничих зв'язків у трикутнику «державна – наука – бізнес»; розробка механізму трансферу технологій та інші стратегічні завдання.

Ключові слова: національна інноваційна система (НІС); аграрні підприємства (АП); інновації; інноваційний розвиток; інституційне забезпечення; технології; трансфер технологій; сільське господарство.

Serhii B. Turbovets

Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

**INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF
AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION**

The article considers and substantiates the concept of innovative development of agricultural enterprises, defines and proves that it is the management of the process of development (own), search (existing on the market) and further implementation of agricultural and other innovations (innovations), which relate to both basic (production) and additional (marketing, finance, accounting, etc.) business processes, with the aim of sustainable qualitative improvement

of the competitiveness of agricultural enterprises and the industry as a whole, the basis of which is intensive development factors and the existing potential of the enterprise. The institutional foundations of innovative development of agricultural enterprises in the context of European integration are analyzed. The concept and types of institutions are defined, the structure of the national innovation ecosystem of Ukraine or NIS as a key innovation institute for development at the state level is revealed. The need for the development and implementation of the triple helix model in the context of institutional support for the innovative development of agricultural enterprises is substantiated. The essence of the key structural components of the modern institutional support for the innovative development of agricultural enterprises has been studied and identified: subject-institutions, institutional mechanism and institutional factors of influence. The key regulatory and legal institutions that regulate the innovative development of agricultural enterprises in Ukraine in the context of European integration have been analyzed. Based on the analysis of the institutional development of agricultural enterprises, the main strategic tasks for improving the institutional support for the innovative development of agricultural enterprises have been identified, including: transforming the framework "on paper" structure of the national innovation system into a really operating NIS; improving innovation legislation by systematizing it and adopting relevant legislative acts; creating relevant institutions for monitoring the technological state of the development of the agricultural industry, analyzing scientific potential and mastering innovative technologies and scientific developments, indicators for assessing this scientific potential; further development of innovation infrastructure; creating an effective state innovation policy in the field of agriculture; strengthening scientific and industrial ties in the triangle "state – science – business"; development of a technology transfer mechanism and other strategic tasks.

Keywords: national innovation system (NIS); agricultural enterprises; innovations; innovative development; institutional support; technologies; technology transfer; agriculture.

Постановка проблеми У сьогоднішніх реаліях інноваційний розвиток підприємств України загалом та підприємств аграрного сектору зокрема так чи інакше визначається результатами взаємодії та плідної співпраці з Європейським Союзом. Угода про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) обумовлює взаємне посилення наукового та науково-технічного співробітництва задля покращення конкурентоспроможності підприємств обох країн, що дозволить реформувати систему управління наукою та науково-дослідними установами, у т. ч. щодо впровадження новітніх інноваційних технологій [3].

Невирішені частини проблеми Що стосується аграрної галузі, то підписання Угоди хоча й дало поштовх до освоєння європейського економічного простору українськими аграріями та розвитку міжнародної кооперації, проте конкурентоспроможність продукції вітчизняних АП порівняно з компаніями ЄС є доволі низькою (згідно дослідження Т.С. Ожелевської МСП аграрного сектору, яким належить 70–80% виготовлення вітчизняного с/г продукту країни, не здатні повною мірою інтегруватися у міжнародне господарство через його низьку якість, безпеку та високу собівартість, а відтак і ціну [4]).

Зауважимо, що входження аграрних підприємств на європейський ринок супроводжується не лише інтеграційними процесами, а й значним посиленням конкуренції, оскільки завдяки розгалуженій та ефективно функціонуючій мережі різноманітних інституцій у ЄС, які регулюють та забезпечують протікання інноваційних процесів та виступають стрижнем національних інноваційних систем, імплементація інновацій країнами Європейської спільноти відбувається швидше, прозоріше, з мультиплікативним прибутковим ефектом. Аналізування кращих практик побудови НІС країн Європейського Союзу [1; 5; 6] доводять, що останню неможливо сформувати без відповідних інститутів та

інституціонального забезпечення, оскільки власне національна інноваційна система і є «...інституційною основою інноваційного розвитку національної економіки, що створює необхідні умови та ресурси для ефективної наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності у країні» [7].

Метою статті є дослідження та обґрунтування інституційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств в умовах євроінтеграції та сталості.

Аналіз сучасної літератури Інституційне забезпечення інноваційного розвитку включає широкий спектр складових. Наприклад, О.Г. Шпикуляк та М.І. Грицаєнко окрім інститутів-організаційних одиниць інноваційної діяльності в аграрній галузі ще виокремлюють інститути-функції (інститут власності, праці, управління, конкуренції, влади тощо), інститути-правила (Конституція України, кодекси (бюджетний, податковий, господарський), постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, накази міністерств та інші нормативні акти) [15, с. 78].

Інші вітчизняні дослідники (Соляр, Бурдика, Пилипов) наголошують на важливості інституційного складника інноваційної діяльності (ІД) як підґрунтя її розвитку, а до компонент інституційного середовища ІД відносить множину чинників, які формують інститути інноваційного розвитку: державу, інноваційну інфраструктуру, процеси інтеграції, ринкові процеси [11]. Ще одні вітчизняні науковці (Яремчук, Коломієць) досліджуючи формування інституційного середовища розвитку інноваційної екосистеми України виділяють такі головні її елементи у їх ефективній взаємодії: науку (ЗВО, співтовариство академіків та інженерів), венчурний капітал (венчурні інвестори), інфраструктуру (матеріалу та нематеріальну), сталий попит на інновації, законодавче поле [16].

Закордонний вчений Ауген А. Кауал, розглядаючи НІС у якості сукупності окремих інституцій, які сприяють розвитку та поширенню нових технологій і забезпечують рамки, в яких уряди формують та впроваджують політику впливу на інноваційний процес, до складових інституційного середовища інноваційного розвитку відніс 6 підсистем: науково-технічну політику, інноваційну стратегію, технічні служби кадрової підтримки, служби технічної підтримки, мобілізацію фінансових ресурсів та міжнародне співробітництво [17].

У контексті розгляду інституційних основ інноваційного розвитку АП цікавим є підхід С.В. Тютюнникової та О.А. Фрідман, які «серцем» національної системи інноваційних інститутів називають інноваційне підприємництво як бізнес-екосистему. Відтак вони зосереджують увагу на структурі та механізмі національної системи інноваційного підприємництва (СПП), до складу якої відносять:

- СПП регіонів, галузей, підприємств;
- суб'єктів різних сфер національного господарства (наука, освіта, виробництво), інфраструктуру (консалтингово-інформаційну, організаційну, фінансову), інституційне середовище;
- виробниче, комерційне та соціальне інноваційне підприємництво [18].

У контексті євроінтеграції та розвитку економіки знань, що базується на інноваціях, все більшої популярності у світі та у ЄС набуває концепція «потрійної спіралі» (TripleHelix), запропонована професором Генрі Іцковіцем (Англія) разом з професором Лойстом Лейдесдорфом (Нідерланди), згідно якої ключовими інститутами інноваційної системи будь-якої країни стають університети (наука), держава (влада) та бізнес. Будучи рівнозначним інституційним партнером бізнесу і державі, саме університет є ключовою інституцією інноваційної діяльності в економіці, заснованої на знаннях [19; 20].

Так, згідно TripleHelix хоча й три інституційні сфери (ЗВО, бізнес і держава) уже мають свої традиційні місії та функції, кожен з них починає відігравати нову роль, виконуючи функції інших інституційних сфер.

Університети займаються освітою та науковими дослідженнями, але також роблять свій внесок у розвиток економіки, що завжди вважалося прерогативою бізнесу. Це відбувається шляхом переходу до моделі підприємницького університету (коли останній стає центром, що генерує технології та нові форми підприємництва, залишаючи за собою, природно, і наукові дослідження), який забезпечує комплексну підтримку академічному персоналу та здобувачам освіти для створення нових компаній в університетських інкубаторах, наукових технопарків, інноваційних кластерів (ядром виступатиме ЗВО). Аналогічно, бізнес удосконалює внутрішню кадрову стратегію, формуючи свої власні освітні структури і частково виконує функції університетів, надаючи освітні послуги. Якщо раніше традиційна роль держави розкривалася через встановлення норм і правил гри, а також регулювання життя певного соціуму, то тепер згідно концепції TripleHelix держава створює фонди для забезпечення фінансуванням нового бізнесу, починаючи таким чином виконувати функції самого бізнесу [22].

Виклад основного матеріалу Оскільки аграрні підприємства є складовою частиною НІС як, з одного боку, комерціалізатори та виробники інноваційної с/г продукції, а з іншого боку – у співпраці з аграрними науково-дослідними інститутами та ЗВО як каталізатори посилення генерації нових знань і технологій в с/г секторі, то вважаємо за доцільне дослідити інституційний базис інноваційного розвитку таких підприємств.

Фактором інтеграції населення та забезпечення його сталого розвитку у будь-якій сфері життєдіяльності, зокрема й в інноваційній, виступає сформована протягом років система правил та традицій поведінки, реальне відтворення якої здійснюється у вигляді певних інститутів [9]. Вони можуть бути формальними (юридично закріпленими) та неформальними (стереотипи, культурні особливості поведінки) [10].

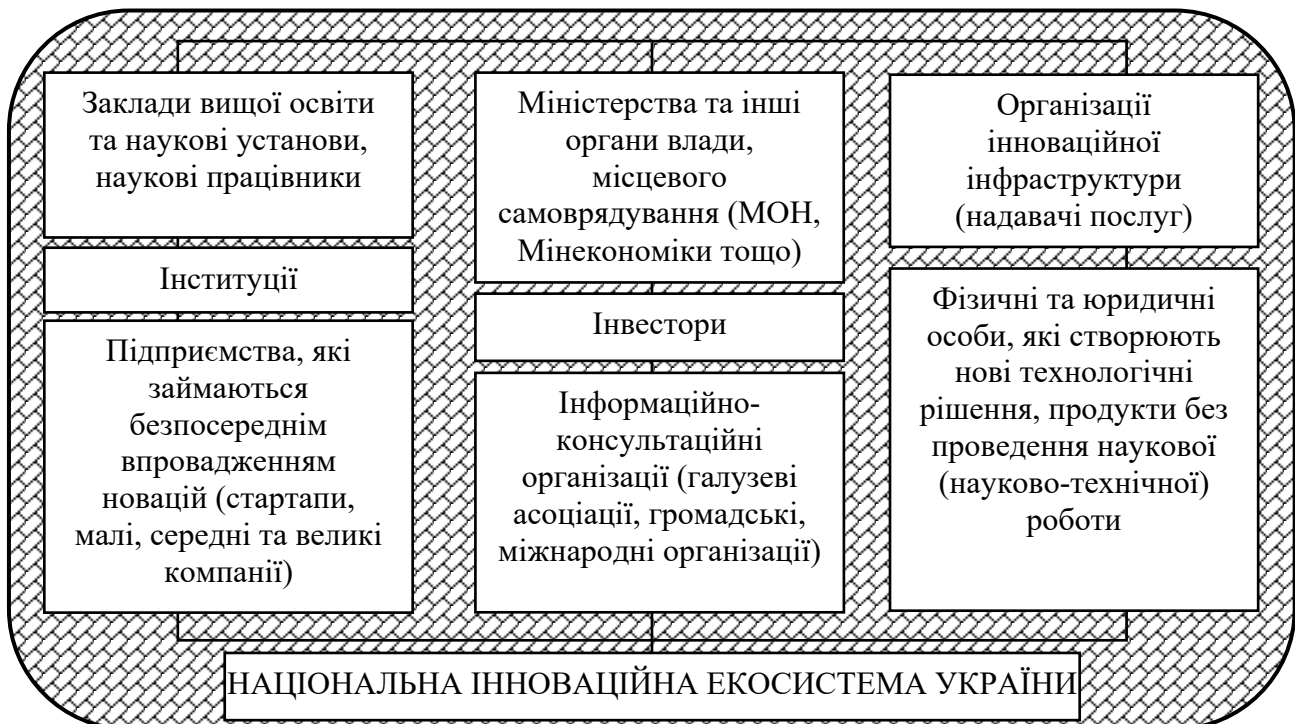
Під інститутом розуміють сукупність інституцій (норм, правил, цінностей, ідей, регламентів, інструкцій, ключових поглядів соціуму), які набувають своєї форми через нормативно-правові акти, можуть виступати у формі системи взаємовідносин у всіх сферах життя суспільства, а також системи владних структур, установ, організацій державного та приватного сектору економіки [9; 1, с. 23–24; 8, с. 293]. Також погоджуємося із думкою В.В. Соляр з приводу трактування інститутів, які згідно визначення дослідниці – «...формальні правила, досягнуті угоди, внутрішні обмеження діяльності, певні характеристики примусу до їх виконання, втілені в правових нормах, традиціях, неформальних правилах, культурних стереотипах [11].

Інституційний розвиток інноваційної діяльності АП передбачає створення сприятливого середовища для її здійснення, яке включає нормативно-правову базу, фінансове забезпечення, кадрове, інформаційне та інше забезпечення [12] у координатах національної інноваційної системи, оскільки НІС, як вже зазначалося раніше, виступає інституційним фундаментом інноваційності національного господарства загалом.

За інституціонального підходу НІС можна розглядати як взаємопов'язану мережу різноманітних локалізованих на території країни інститутів та інституціональних структур (нормативно-правових, фінансових, соціальних) щодо створення, зберігання, трансферу наукових знань та навичок (створення та комерціалізації інновацій), які зумовлюють появу нових технологій. Зазвичай такі інститути мають своє культурно-традиційне, політично-історичне «забарвлення» [7, с. 227].

Натепер в Україні розбудова повноцінної НІС, яка сприяла б забезпеченню інноваційного розвитку галузей економіки загалом та аграрної зокрема, знаходиться на початковому етапі. Перші реальні кроки дати визначення та виокремити структуру української НІС були зроблені у 2009 році розпорядженням Кабміну № 680-р, де національна інноваційна система включала в себе такі підсистеми: державного регулювання, освіти,

генерації знань, інноваційної інфраструктури, виробництва [13]. Наразі цей нормативний документ втратив чинність. Натомість у зв'язку із поглибленням процесів євроінтеграції та дослідженням успішних практик національних економічних систем країн ЄС та інших високорозвинених країн-лідерів уряд України у 2019 році схвалив Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, де вже замість НІС вживається рівноцінна категорія національної інноваційної екосистеми як «сукупності інституцій, відносин, а також різних видів ресурсів, задіяних у процесі створення та застосування наукових знань та технологій, що забезпечують розвиток інноваційної діяльності» [14]. Структура національної інноваційної екосистеми України зображена на рис. 1.

Джерело: побудовано автором на основі [14].

Рис. 1. Інституціональна структура національної інноваційної екосистеми України

Згідно цього документу структурні компоненти НІС виділені за суб'єктним складом, тобто розподіл відбувається на інститути-організації, які так чи інакше впливають на створення та дифузію нововведень всередині країни.

Зауважимо, що позитивним для інноваційного розвитку АП є поступове зближення інституційних сфер, коли вони починають взаємодіяти, частково перекриваючи одна одну, тобто кожен інститут (університет, держава, бізнес) виконує не тільки свої інституціональні функції. Саме там, де інституціональні сфери частково «нашаровуються», власне й генеруються нові ідеї за рахунок об'єднання кола людей з різних інституційних сфер та синергічного ефекту від такої взаємодії, за рахунок чого і з'являються інновації [19; 21]. Відтак аграрні університети, які готують спеціалістів для АП, мають стати інноваційними центрами, які у співпраці з агробізнесом не лише надають освіту майбутнім фахівцям, але й формують підприємницькі навички у молоді, продукують інноваційні розробки, які потім реалізуються шляхом плідної тісної співпраці та трансферу технологій на конкретних підприємствах сільськогосподарського сектору.

Проведений теоретико-методологічний аналіз теорій інституціоналізму [2; 7; 10; 43], підходів до інститутів загалом та в аграрному секторі [1; 8; 23–25; 27], складових інституційного середовища та інфраструктури інноваційного розвитку підприємств [1; 10; 11; 15; 17; 22; 24], враховуючи особливості функціонування АП, а також вітчизняне нормативно-правове поле, яке регулює інноваційні аспекти діяльності АП в контексті євроінтеграції [30; 31; 37] та інституціональні фактори та засади інноваційності аграрної сфери національного господарства [26; 28; 29], сучасне інституціональне забезпечення (інституціональний базис) інноваційного розвитку аграрних підприємств включає в себе:

Суб'єкти-інститути Ір АП. Під інститутами Ір або інноваційними інститутами розглядають мережу інститутів різних організаційно-правових форм та власності (юридичних осіб), які безпосередньо задіяні у створенні та впровадженні інновацій або надають підтримку у здійсненні інноваційних процесів [11]. Інститути Ір АП в якості організаційних одиниць включають:

- органи влади (державні та регіональні) щодо інноваційної діяльності та інноваційного розвитку. Держава через свої органи влади є центральним гравцем у формуванні інституційного середовища та базових умов Ір для інших суб'єктів інноваційної діяльності шляхом створення нормативно-правового поля (законодавчих актів) та провадження відповідної інноваційної та інвестиційної політики.

До органів влади загального впливу належать Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, безпосереднього впливу на аграрну сферу та АП – Міністерство аграрної політики та продовольства України (провадить державну аграрну політику, займається питаннями продовольчої безпеки, сільського розвитку, формує національну політику та здійснює її реалізацію щодо інноваційного розвитку АП шляхом розробки галузевих комплексних програм технологічного оновлення агропідприємств, трансферу технологій, координує інноваційні проекти, що входять у сферу компетенції міністерства) [30], Міністерство освіти і науки України виступає «органом, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності, трансферу (передачі) технологій» [14], Міністерство економіки України (у питаннях інвестиційної політики та міжнародного інвестиційного співробітництва, інтелектуальної власності, розробки програм підтримки інноваційної діяльності (Департамент інвестицій, інновацій та інтелектуальної власності)) [31], інші органи влади та місцевого самоврядування у сфері регулювання с/г відносин, консультативно-дорадчі органи Кабінету Міністрів України (наприклад, Рада з розвитку інновацій, Національна рада України з питань розвитку науки і технологій) [14].

До окремих суб'єктів-інститутів, які забезпечують підтримку інноваційної діяльності варто також віднести Фонд розвитку інновацій (сприяє розвитку технологічних стартапів), Державну інноваційну фінансово-кредитну установу (фінансова підтримка інноваційної діяльності підприємств), Національний фонд досліджень України; Мережу Центрив підтримки технологій та інновацій (інформаційно-консультаційна підтримка у сфері вітчизняного та міжнародного права інтелектуальної власності) [31];

- заклади вищої освіти та науково-дослідні інститути аграрної сфери (наприклад, Національна академія аграрних наук України), які генерують знання, проводять фундаментальні та прикладні дослідження щодо інновацій для АП, здійснюють науково-методичну і координаційну роботу з наукових проблем розвитку АПК України);

- інноваційні аграрні підприємства, які безпосередньо займаються інноваційною діяльністю, виготовляють інноваційну продукцію, надають послуги, пов'язані з інноваційним процесом тощо;

- інноваційну інфраструктуру (бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні кластери, агрокластери, технополіси, агротехнопарки, інноваційні центри, консалтингові та

інжинірингові фірми) та фінансові інститути (страхові та лізингові фірми, банки (зокрема банки, що спеціалізуються на аграрному секторі економіки), інноваційні фонди, венчурні компанії та фонди, інші організації) [32, с. 35; 8; 15].

Інституційний механізм. Суб'єкти-інститути Ір АП знаходяться у взаємодії між собою шляхом інституційного механізму – сукупності взаємовідносин між формальними (юридично закріпленими) та неформальними (традиції, звички, культура) інституціями, інститутами, організаціями, через які узгоджуються та коригуються інтереси зацікавлених сторін (держави, бізнесу, науки), здійснюється координація їх спільної діяльності у питаннях інноваційного розвитку як АП, так і аграрної галузі загалом [33, с. 17]. У більш вузькому сенсі під інституційним механізмом можна розглядати систему правил (нормативно-правових), норм, державних інституцій, традицій, завдяки яким реалізується на практиці державна інноваційна політика в тому чи іншому сегменті національного господарства (зокрема й в сільськогосподарському) [34].

До складу інституційного механізму відносимо:

1) інституції-норми (законодавчі та нормативно правові акти, стратегії, протоколи, акти регіональних органів влади в аграрній сфері тощо). Погоджуємося із В.Г. Грановською у тому, що у контексті інституційного забезпечення Ір АП та аграрної галузі з метою підвищення їх конкурентоспроможності у нашій державі пріоритетом має стати «формування ефективних взаємовідносин у системі «держава – бізнес», розвиток системи сільськогосподарського дорадництва, розвиток дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва та малих організаційних форм на селі, розвиток системи аграрної логістики» [36, с. 128].

2) інституціональні (інституційні) зв'язки (потоки знань та інформації між суб'єктами інноваційної діяльності, включаючи АП). Так, за умов інформатизації та цифровізації більшості бізнес-процесів підприємств, одним із ключових чинників ефективної імплементації нововведень у діяльність АП стає управління потоками знань та інформації, їх аналіз та оцінювання. У системі інституційних агрозв'язків доцільно виділити:

- інтегровану взаємодію між самими с/г підприємствами (спільна науково-дослідна співпраця, інтегровані інноваційні аграрні платформи, створення асоціацій, об'єднань, кластерів та передача знань всередині таких утворень);

- взаємодію у трикутнику «АП – ЗВО – держава» (сприяє запровадженню сталого розвитку АП. Держава фінансує ЗВО та дослідні установи під необхідні для Ір проекти із залученням АП, коли останні, з одного боку, отримують професійні кадри, з іншого боку, – перші дізнаються про новачки, нові методи організації, дають зворотній зв'язок університетам щодо особливостей та нюансів роботи в аграрній галузі для підвищення якості як освітнього процесу, так і векторів майбутнього наукового пошуку. Поділяємо думку Н.В. Кириченко, що швидкість темпів запровадження інноваційних розробок на АП може ефективно здійснюватися шляхом інтеграції і максимального наближення аграрної науки до практичних реалій господарської діяльності с/г підприємств шляхом створення спільних патентів, публікацій спільних наукових праць, розвитку ринку аграрної технологічної продукції, на базі спільних наукових досліджень між АП та ЗВО [39, с. 57].

- взаємодія у рамках державно-приватного (публічно-приватного) партнерства, за якого держава підтримує науково-технічний сектор і систему освіти (генерація знань та джерело інновацій), формує необхідну інноваційну інфраструктуру та відповідне сприятливе нормативно-правове поле, в той час як аграрний бізнес несе комерційні ризики виходу та функціонування на ринку інноваційної продукції задля отримання прибутку [41; 42]);

- мобільність кадрів (стрижнем будь-якої інноваційної системи є наявність висококваліфікаційних кадрів, навички та знання яких забезпечують створення інновацій, їх

поширення та комерціалізацію. Шляхом спілкування, переміщення, зміни місця роботи, обміну досвідом розширюється інноваційне інформаційне поле того чи іншого АП) [39; 40].

Висновки та перспективи дослідження. Держава як один з ключових інститутів інноваційного розвитку як країни загалом, так і окремих секторів економіки формує нормативно-правове поле (умови), найбільш сприятливе та ефективне для впровадження бізнесом інновацій та переходом до інноваційного способу ведення господарства. Дане «поле» представлене відповідними законами, постановами, розпорядженнями, указами відповідних органів влади.

Важливими інституційно-правовими документами забезпечення Ір АП є Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року (далі – СРСІД), схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України у 2019 році та проєкт Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, який презентований у 2024 році (оприлюднено на сайті Міністерства аграрної політики та продовольства України, але ще не затверджено Кабінетом Міністрів України). Згідно першого, Ір повинен перетворитися на каталізатор економічного зростання та забезпечувати розвиток всіх галузей національного господарства, зокрема аграрного сектору й промисловості. СРСІД окреслює необхідність та структурні компоненти національної інноваційної екосистеми, ключові проблеми її функціонування, а також напрями і способи подолання цих проблем, зокрема шляхом впровадження відповідних програм щодо: формування сприятливого правового клімату для бізнесу, який здійснює інноваційну діяльність; розвитку інноваційної інфраструктури; зростання ступеня спроможності (культурно-освітня діяльність, формування інноваційної культури серед молодих підприємців, започаткування стартапів тощо).

Очікується, що до 2030 року реалізація СРСІД завершить процес формування вітчизняної НІС, а також сприятиме росту чисельності інноваційно активних підприємств і підприємців (у першу чергу малих), кількості організацій з надання послуг комерціалізації новачків, об'єктів інтелектуальної власності, підвищенню наукоємності продукції, розвитку позабюджетного фінансування НДДКР та іншим позитивним результатам [14].

Влітку 2024 року уряд України презентував проєкт Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року (далі – СРСГСТ) як відповідь на необхідність перегляду державної політики в аграрному секторі економіки через зміни, пов'язані з підписанням Угоди про асоціацію України з ЄС та інших міжнародних зобов'язань, а також через негативні наслідки, спричинені воєнними діями та збитками, які зазнали АП та інші суб'єкти аграрної галузі. Серед 7 стратегічних цілей, зазначених в СРСГСТ, шоста ціль стосується безпосередньо інновацій та називається «Модернізація аграрного сектору: розвиток переробки, інновації, цифровізація та обмін знаннями» [38].

Аналізуючи інституційний базис інноваційного розвитку аграрних підприємств в Україні, можна стверджувати, що наразі основоположними стратегічними задачами щодо вдосконалення інституційного забезпечення Ір АП виступають: перетворення рамкової «на папері» структури національної інноваційної системи, запропонованої в СРСІД, на реально діючу НІС; удосконалення інноваційного законодавства шляхом його систематизації та прийняття відповідних законодавчих актів (наприклад, окремі закони про венчурний капітал, про аграрні кластери); створення відповідних інститутів моніторингу технологічного стану розвитку аграрної галузі, аналізу наукового потенціалу та освоєння інноваційних технологій та наукових розробок, індикаторів для оцінки цього наукового потенціалу [35]; доопрацювання земельного законодавства у частині прозорості ринку землі та реального доступу до нього дрібних фермерів та МСП аграрної сфери; подальший розвиток інноваційної інфраструктури; створення ефективної державної інноваційної політики у

галузі сільського господарства; посилення науково-виробничих зв'язків у трикутнику «держава – наука – бізнес»; розробка механізму трансферу технологій та інші стратегічні завдання.

Отже, інституційне забезпечення Ір АП відіграє значну роль у формуванні НІС та аграрних інноваційних систем, оскільки виступає юридичним фундаментом та впливає на умови, в яких формуються та реалізуються інноваційні ідеї, а також на ефективність їх впровадження в економіку. Інституційний розвиток інноваційної діяльності передбачає створення сприятливого середовища для її здійснення, яке включає нормативно-правову базу, фінансове забезпечення, кадрове, інформаційне забезпечення тощо. Врахування інституційного аспекту дозволяє не тільки адаптувати інноваційні підходи до реалій сучасного агробізнесу, а й знижує ризики та формує умови для розвитку інноваційних ідей і технологій [12].

На жаль, в Україні поки що НІС знаходиться у своєму початковому стані формування, відтак нормативно-правова база щодо інноваційного розвитку АП поки незавершена та потребує систематизації, наукового підґрунтя, врахування стандартів ЄС, реалій та наслідків війни та пошуку нових підходів державного регулювання Ір аграрної сфери у період повоєнного відновлення. Недосконалість вітчизняного законодавства стримує розвиток інноваційної інфраструктури [35], оскільки поки що відсутня цілеспрямована послідовна інноваційна політика в аграрній сфері.

References

Література

1. Kraus, N. M. (2019). Innovatsiyna ekonomika v hlobalizovanomu sviti: instytutsionalnyy bazys formuvannia ta traiektoriia rozvytku: monohrafiia [Innovative economy in a globalized world: institutional basis of formation and trajectory of development: monograph]. Kyiv: Ahrar Media Hrup. 492 p. [in Ukrainian].
1. Краус Н. М. Інноваційна економіка в глобалізованому світі: інституціональний базис формування та траєкторія розвитку: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2019. 492 с.
2. Kraus, N. M. (2015). Stanovlennia innovatsiinoi ekonomiky v umovakh instytutsionalnykh zmin: monohrafiia [The formation of an innovative economy in the context of institutional changes: monograph]. Kyiv: Tsentr uchbovoi l-ry. 596 p. [in Ukrainian].
2. Краус Н. М. Становлення інноваційної економіки в умовах інституціональних змін: монографія. Київ: Центр учбової л-ри, 2015. 596 с.
3. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]. Version of 30.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Редакція від 30.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
4. Ozhelevska, T. S. (2016). Instytutsiine zabezpechennia rozvytku innovatsiinoho pidpriemnytstva v ahrarnomu sektori Ukrainy. Ekonomika pidpriemstva: teoriia i praktyka [Institutional support for the development of innovative entrepreneurship in the agricultural sector].
4. Ожелевська Т. С. Інституційне забезпечення розвитку інноваційного підприємництва в аграрному секторі України. *Економіка підприємства: теорія і практика*: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (13 жовт.

- of Ukraine]. *Enterprise economics: theory and practice: collection of materials of the VI International Scientific and Practical Conference* (October 13, 2016). Editors: G. O. Shvydanenko (responsible for the issue) and others. Kyiv: KNEU. P. 49–51. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/items/860709c2-23a4-4558-940e-15ee3f27ce5a> [in Ukrainian].
5. Feinson, S. (2003). *National Innovation Systems Overview and Country Cases. Vol. 1, Sec. 1, Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development*. Center for Science, Policy and Outcomes, Columbia University.
6. Kayal, A. A. (2008). National innovation systems a proposed framework for developing countries. *Int. J. Entrepreneurship and Innovation Management*, Vol. 8, No. 1, P. 74–86.
7. Vatchenko, O. B., Vatchenko, B. S., Cherevko, O. L. (2017). *Innovatsiyni rozvytok pidpryemstva: navch. posibnyk [Innovative development of the enterprise: a training manual]*. Dnipro: Aktsent PP. 404 p. [in Ukrainian].
8. Shpykuliak, O. H., Hrytsaienko, M. I. (2015). *Rozvytok instytutiv innovatsiinoi diialnosti v ahrarnii sferi [Development of institutes of innovative activity in the agricultural sector]*. *Elektronne naukove vydannia "Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky" = Electronic scientific publication "Global and national problems of the economy"*, Vol. 8, P. 292–298. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/2897/1/21.pdf> [in Ukrainian].
9. Yershova, O. O. (2019). *Instytuttsialne zabezpechennia mekhanizmu upravlinnia rozvytkom biznes-protsesiv pidpryemstva [Institutional support for the mechanism for managing the development of enterprise business processes]*. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: seriia: Ekonomika = Scientific Bulletin of Uzhhorod University: series: Economics*, Vol. 2 (54), P. 85–95. URL: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/184888> [in Ukrainian].
10. Fridman, O. A. (2020). *Instytuttsiine seredovyshe innovatsiinoho pidpryemnytstva [Institutional environment of innovative entrepreneurship]*. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii Ekonomika i upravlinnia = Scientific notes of*
- 2016 р. М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»). Редкол.: Г. О. Швиданенко (відп. за вип.) та ін. Київ: КНЕУ, 2016. С. 49–51. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/items/860709c2-23a4-4558-940e-15ee3f27ce5a>.
5. Feinson S. *National Innovation Systems Overview and Country Cases. Vol. 1, Sec. 1, Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development*. Center for Science, Policy and Outcomes, Columbia University, 2003.
6. Kayal A. A. *National innovation systems a proposed framework for developing countries. Int. J. Entrepreneurship and Innovation Management*. 2008. Vol. 8, No. 1. P. 74–86.
7. Ватченко О. Б., Ватченко Б. С., Черевко О. Л. *Інноваційний розвиток підприємства: навч. посібник*. Дніпро: Акцент ПП, 2017. 404 с.
8. Шпикуляк О. Г., Грицаєнко М. І. *Розвиток інститутів інноваційної діяльності в аграрній сфері. Електронне наукове видання "Глобальні та національні проблеми економіки"*. 2015. Вип. 8. С. 292–298. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/2897/1/21.pdf>.
9. Єршова О. О. *Інституційне забезпечення механізму управління розвитком бізнес-процесів підприємства. Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Економіка*. 2019. Вип. 2 (54). С. 85–95. URL: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/184888>.
10. Фрідман О. А. *Інституційне середовище інноваційного підприємництва. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія Економіка і управління*. 2020. Т. 31

- the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University. Economics and Management Series, Vol. 31 (70), № 3, Part 1, P. 12–17. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_3/31_70_3_1/5.pdf [in Ukrainian].*
11. Soliar, V. V., Burdyka, A. I., Pylypov, S. A. (2021). Rozvytok instytutysiinoi skladovoi innovatsiinoi systemy: tsynnyi mizhnarodnyi dosvid i napriamy yoho realizatsii v Ukraini [Development of the institutional component of the innovation system: valuable international experience and directions for its implementation in Ukraine]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. Ser.: Ekonomichni nauky = Economics. Management. Innovations. Series: Economic Sciences, № 1 (28), P. 1–14. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/87e6e871-365e-4ef9-97ed-fb86495ba3d2/content> [in Ukrainian].*
11. Соляр В. В., Бурдика А. І., Пилипов С. А. Розвиток інституційної складової інноваційної системи: цінний міжнародний досвід і напрями його реалізації в Україні. *Економіка. Управління. Інновації. Сер.: Економічні науки. 2021. № 1 (28). С. 1–14. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/87e6e871-365e-4ef9-97ed-fb86495ba3d2/content>.*
12. Uddin, I., Ahmad, M., Ismailov, D., Balbaa, M., Akhmedov, A., Khasanov, S., Haq, M. (2023). Enhancing Institutional Quality to Boost Economic Development in Developing Nations: New Insights from CS-ARDL Approach. *Research in Globalization, 7, 100137. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resglo.2023.100137>.*
12. Uddin I., Ahmad M., Ismailov D., Balbaa M., Akhmedov A., Khasanov S., Haq M. Enhancing Institutional Quality to Boost Economic Development in Developing Nations: New Insights from CS-ARDL Approach. *Research in Globalization. 2023. No. 7, Art. 100137. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resglo.2023.100137>.*
13. Kontseptsiiia rozvytku natsionalnoi innovatsiinoi systemy [Concept of development of the national innovation system: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 17.06.2009 No. 680-r]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/224444321> [in Ukrainian].
13. Концепція розвитку національної інноваційної системи: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/224444321>.
14. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku [On approval of the Strategy for the Development of the Sphere of Innovation Activity for the Period Until 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 10, 2019 No. 526-r]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-r#n12> [in Ukrainian].
14. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p#n12>.
15. Shpykuliak, O. H., Hrytsaienko, M. I. (2016). Rozvytok innovatsiinoi diialnosti v ahrarnii sferi: menedzhment ta efektyvnist: monohrafiia [Development of innovative activity in the agricultural sector: management and efficiency: monograph]. Kherson: OLDI-PLIuS. 424 p. [in Ukrainian].
15. Шпикуляк О. Г., Грицаєнко М. І. Розвиток інноваційної діяльності в аграрній сфері: менеджмент та ефективність: монографія. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. 424 с.
16. Yaremchuk, R. Ye., Kolomiiets, O. H. (2016). Formuvannia instytutysiinoho seredovyscha rozvytku (70), № 3, Ч. 1. С. 12–17. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_3/31_70_3_1/5.pdf.
16. Яремчук Р. Є., Коломієць О. Г. Формування інституційного середовища

- innovatsiinoi ekosystemy Ukrainy [Formation of the institutional environment for the development of the innovation ecosystem of Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy = Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, Vol. 3, P. 9–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2016_3_4 [in Ukrainian].
17. Kayal, A. A. (2008). National innovation systems a proposed framework for developing countries. *International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*. URL: <https://www.inderscienceonline.com/doi/abs/10.1504/IJEIM.2008.018615>.
18. Tiutiunnykova, S. V., Fridman, O. A. (2020). Natsionalna innovatsiina systema: suchasni trendy ta vyklyky dlia Ukrainy [National innovation system: modern trends and challenges for Ukraine]. *Visn. Kharkiv. nats. un-tu imeni V.N. Karazina = Visn. Kharkiv. National University named after V.N. Karazin*, P. 224–232 [in Ukrainian].
19. Etzkowitz, H., Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: from national systems and Mode 2 to a Triple Helix of university-industry-governmental relations. *Res. Pol.*, 29 (2), P. 109–123.
20. Etzkowitz, H., Zhou, C. (2017). The triple helix: University–industry–government innovation and entrepreneurship. Routledge. 342 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315620183>.
21. Fidanoski, F., Simeonovski, K., Kaftandzieva, T., Ranga, M., Dana, L.-P., Davidovic, M., Ziolo, M., Sergi, B. S. (2022). The triple helix in developed countries: when knowledge meets innovation? *Heliyon*, Vol. 8, Iss. 8. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844022014566#bib31>.
22. Romanovskyi, O. O. (2012). Rol modeli "potriinoi spirali" H. Itskovitsa i pidpriemnytskykh VNZ u rozvytku innovatsii [The role of the "triple helix" model of G. Itskowitz and entrepreneurial universities in the development of innovations]. *Aktualni problemy ekonomiky = Actual Problems of Economics*, № 1, P. 32–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_1_6 [in Ukrainian].
23. Karpinska, H. V., Tsynalievskaya, I. A. (2023). розвитку інноваційної екосистеми України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 3. С. 9–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2016_3_4.
17. Kayal A. Aymen. National innovation systems a proposed framework for developing countries. *International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*. 2008. URL: <https://www.inderscienceonline.com/doi/abs/10.1504/IJEIM.2008.018615>.
18. Тютюнникова С. В., Фрідман О. А. Національна інноваційна система: сучасні тренди та виклики для України. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна*. 2020. С. 224–232.
19. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The dynamics of innovation: from national systems and Mode 2 to a Triple Helix of university-industry-governmental relations *Res. Pol.* 2000. No. 29 (2). P. 109–123.
20. Etzkowitz H., Zhou C. The triple helix: University–industry–government innovation and entrepreneurship. Routledge, 2017. 342 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315620183>.
21. Fidanoski F., Simeonovski K., Kaftandzieva T., Ranga M., Dana L.-P., Davidovic M., Ziolo M., Sergi B.S. The triple helix in developed countries: when knowledge meets innovation? *Heliyon*. 2022. Vol. 8, Iss. 8. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844022014566#bib31>.
22. Романовський О. О. Роль моделі "потрійної спіралі" Г. Ітцковіца і підприємницьких ВНЗ у розвитку інновацій. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 1. С. 32–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_1_6.
23. Карпінська Г. В., Циналевська І. А.

- Institutsionalna efektyvnist yak imperatyv povoiennoho innovatsiinoho rozvytku terytorialno-hospodarskykh system [Institutional efficiency as an imperative for post-war innovative development of territorial and economic systems]. *Ekonomichni innovatsii = Economic innovations*, No. 25 (2 (87)), P. 27–38. URL: https://www.researchgate.net/publication/374207188_INSTITUTIONAL_EFFICIENCY_AS_AN_IMPERATIVE_OF_THE_POST-WAR_INNOVATIVE_DEVELOPMENT_OF_TERRITORIAL_AND_ECONOMIC_SYSTEMS_IN_UKRAINE [in Ukrainian].
24. Reichert, S. (2019). The Role of Universities in Regional Innovation Ecosystems. *EUA STUDY*. URL: https://www.eua.eu/images/pdf/eua_innovation_ecosystem_report.pdf.
25. Rodríguez-Pose, A. (2013). Do Institutions Matter for Regional Development? *Regional Studies*, No 7. DOI: 10.1080/00343404.2012.748978.
26. Kurylo, L. I., Slozko, T. M., Udovychenko, S. M. (2015). Instytutsionalni chynnyky innovatsiinoi diialnosti v aharnii sferi ekonomiky [Institutional factors of innovative activity in the agrarian sphere of the economy]. *Ekonomichniyi analiz: zb. nauk. prats = Economic analysis: collection of scientific works*, Ternopil National Economic University, Vol. 21, № 2, P. 144–151 [in Ukrainian].
27. Kyfiak, V. I. (2013). Problemy instytutsiinoho zabezpechennia rozvytku ahrarykh pidpriemstv [Problems of institutional support for the development of agricultural enterprises]. *Ahrosvit = Agrosvit*, № 3. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/3_2013/9.pdf [in Ukrainian].
28. Kulish, L. P. (2019). Instytutsiini zasady rozvytku ahrarynoi sfery v umovakh yevropeiskoi intehratsii Ukrainy [Institutional principles of the development of the agricultural sector in the context of Ukraine's European integration]. *Ekonomika ta derzhava = Economy and State*, № 6, P. 79–82. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.6.79 [in Ukrainian].
29. Kovalenko, O. M., Maslennikov, Ye. I., Kuznietsov, E. A., Safonov, Yu. M., Filyppova, S. V. et al. (2017). Innovatsiina ekonomika: teoretychni ta
- Інституціональна ефективність як імператив повоєнного інноваційного розвитку територіально-господарських систем. *Економічні інновації*. 2023. 25 (2 (87)). С. 27–38. URL: https://www.researchgate.net/publication/374207188_INSTITUTIONAL_EFFICIENCY_AS_AN_IMPERATIVE_OF_THE_POST-WAR_INNOVATIVE_DEVELOPMENT_OF_TERRITORIAL_AND_ECONOMIC_SYSTEMS_IN_UKRAINE.
24. Reichert S. The Role of Universities in Regional Innovation Ecosystems. *EUA STUDY*. 2019. URL: https://www.eua.eu/images/pdf/eua_innovation_ecosystem_report.pdf.
25. Rodríguez-Pose A. Do Institutions Matter for Regional Development? *Regional Studies*, 2013. No 7. DOI: 10.1080/00343404.2012.748978.
26. Курило Л. І., Сльозко Т. М., Удовиченко С. М. Інституціональні чинники інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. Том 21, № 2. С. 144–151.
27. Кифяк В. І. Проблеми інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств. *Агросвіт*. 2013. № 3. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/3_2013/9.pdf.
28. Куліш Л. П. Інституційні засади розвитку аграрної сфери в умовах європейської інтеграції України. *Економіка та держава*. 2019. № 6. С. 79–82. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.6.79.
29. Коваленко О. М., Масленніков Є. І., Кузнєцов Е. А., Сафонов Ю. М., Філіппова С. В. та ін. Інноваційна

- praktychni aspekty: monohrafiia [Innovative Economics: Theoretical and Practical Aspects: Monograph]. Edited by Doctor of Economics, Assoc. Prof. O. M. Kovalenko, Doctor of Economics, Prof. E. I. Maslennikova. Kherson: OLDI-PLIuS. Vol. 3. 634 p. [in Ukrainian].
30. Ministerstvo aharnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy: Ofitsiinyi vebсайт [Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine: Official website]. URL: <https://minagro.gov.ua> [in Ukrainian].
31. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy: Ofitsiinyi сайт [Ministry of Economy of Ukraine: Official website]. URL: <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA> [in Ukrainian].
32. Bilokinna, I. D. (2017). Instytutysiine zabezpechennia rozvytku aharnoi sfery [Institutional support for the development of the agricultural sector]. *Prychornomorski ekonomichni studii = Black Sea Economic Studies*, Vol. 18, P. 33–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_18_9 [in Ukrainian].
33. Sokoliuk, S. Yu. (2019). Instytutysiina transformatsiia pidpriemstv aharnoho sektoru ekonomiky: innovatsiinyi aspekt [Institutional transformation of enterprises in the agricultural sector of the economy: an innovative aspect]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi = Problems of a systemic approach in economics*, Vol. 2 (2), P. 15–19. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_2\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_2(2)_4) [in Ukrainian].
34. Yefymenko, T. (2011). Instytutysiine rehuliuвання ekonomichnoho rozvytku [Institutional regulation of economic development]. *Ekonomika Ukrainy = Economy of Ukraine*, № 1 (590), P. 16–26 [in Ukrainian].
35. Zaburannyi, S. V. (2015). Instytutysiine zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti v aharnii sferi [Institutional support for innovation in the agricultural sector]. *Efektivna ekonomika = Efficient economy*, № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_9_47 [in Ukrainian].
36. Hranovska, V. H. (2018). Formuvannia instytutysiynoho mekhanizmu zabezpechennia konkurentospromozhnosti aharnykh pidpriemstv [Formation of an institutional mechanism for ensuring the competitiveness of agricultural enterprises]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo = Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International economic relations and world economy*. 2018. No. 18. P. 124–129. URL: <http://www.visnyk-econom.uzhnu>
- економіка: теоретичні та практичні аспекти: монографія. За ред. д.е.н., доц. О. М. Коваленко, д.е.н., проф. Є. І. Масленнікова. Херсон: ОЛДІ-ПЛІУС, 2017. Вип. 3. 634 с.
30. Міністерство аграрної політики та продовольства України: Офіційний вебсайт. URL: <https://minagro.gov.ua>.
31. Міністерство економіки України: Офіційний сайт. URL: <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
32. Білокінна І. Д. Інституційне забезпечення розвитку аграрної сфери. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 18. С. 33–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_18_9.
33. Соколюк С. Ю. Інституційна трансформація підприємств аграрного сектору економіки: інноваційний аспект. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 2 (2). С. 15–19. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_2\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_2(2)_4).
34. Єфименко Т. Інституційне регулювання економічного розвитку. *Економіка України*. 2011. № 1 (590). С. 16–26.
35. Забуранний С. В. Інституційне забезпечення інноваційної діяльності в аграрній сфері. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_9_47.
36. Грановська В. Г. Формування інституційного механізму забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. № 18. С. 124–129. URL: <http://www.visnyk-econom.uzhnu>

- International Economic Relations and the World Economy*, No. 18, P. 124–129. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.ua/archive/18_1_2018ua/26.pdf [in Ukrainian].
37. Verkhovna Rada Ukrainy: Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine: Official web portal of the Parliament of Ukraine]. URL: <https://www.rada.gov.ua>.
38. Proiekt Stratehii rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii Ukrainy na period do 2030 roku [Draft Strategy for the Development of Agriculture and Rural Territories of Ukraine for the Period Until 2030]. URL: <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/proekt-strat-rozvytku-silsk2024.pdf> [in Ukrainian].
39. Kyrychenko, N. V. (2015). Mekhanizm aktyvizatsii vprovadzhennia innovatsii u diialnist ahrarnykh pidpriemstv [Mechanism for activating the introduction of innovations into the activities of agricultural enterprises]. *Ahrosvit = Agrosvit*, № 2, P. 55–61. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/2_2015/12.pdf [in Ukrainian].
40. Kulishov, V. V. (2013). Tendentsii ta problemy innjvatsiynoi ekonomiky [Trends and problems of the innovative economy]. *Zhurnal Yevropeyskoi ekonomiky = Journal of European Economics*, Vol. 12, No. 3, P. 333–342 [in Ukrainian].
41. Usata, N. V., Ksenofontov, M. M. (2022). Rozvytok derzhavno-pryvatnoho partnerstva v ahro-promyslovomu vyrobnytstvi ta silskykh terytoriiakh Ukrainy [Development of public-private partnership in agro-industrial production and rural areas of Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnia APK = Economics and management of the agricultural complex*, No. 1, P. 62–71 [in Ukrainian].
42. Radchenko, O. P. (2019). Problemy ta tendentsii vykorystannia derzhavno-pryvatnoho partnerstva v APK v umovakh hlobalizatsii [Problems and trends in the use of public-private partnership in the agro-industrial complex in the conditions of globalization]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk = Azov Economic Bulletin*, Vol. 6 (17), P. 53–56. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-6-10> [in Ukrainian].
43. Ostrom, E. (2007). Challenges and Growth: The Development of the Interdisciplinary Field of Institutional Analysis. *Journal of Institutional Economics*, No 3. [uz.ua/archive/18_1_2018ua/26.pdf](http://www.csi.org.ua/archive/18_1_2018ua/26.pdf).
37. Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://www.rada.gov.ua>.
38. Проект Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій України на період до 2030 року. URL: <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/proekt-strat-rozvytku-silsk2024.pdf>.
39. Кириченко Н. В. Механізм активізації впровадження інновацій у діяльність аграрних підприємств. *Агросвіт*. 2015. № 2. С. 55–61. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/2_2015/12.pdf.
40. Кулішов В. В. Тенденції та проблеми інноваційної економіки. *Журнал Європейської економіки*. 2013. Том 12, № 3. С. 333–342.
41. Усата Н. В., Ксенофонов М. М. Розвиток державно-приватного партнерства в агро-промисловому виробництві та сільських територіях України. *Економіка та управління АПК*. 2022. № 1. С. 62–71.
42. Радченко О. П. Проблеми та тенденції використання державно-приватного партнерства в АПК в умовах глобалізації. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 6 (17). С. 53–56. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-6-10>.
43. Ostrom E. Challenges and Growth: The Development of the Interdisciplinary Field of Institutional Analysis. *Journal of Institutional Economics*. 2007. No. 3.